

قرس از جرم

حیدر رضا نیکوکار

بهاره همت پور

با دیباچه دکتر حسین غلامی

سرشناسه : نیکوکار، حمیدرضا، ۱۳۶۴-
 عنوان و نام پدیدآور : ترس از جرم / حمیدرضا نیکوکار، بهاره همت پور
 با دیباچه حسین غلامی.
 مشخصات نشر : تهران: میزان، ۱۳۹۱
 مشخصات ظاهری : ۱۹۲ ص.
 شابک : 978-964-511-411-2
 وضعیت فهرست نویسی : فیا
 یادداشت : کتابنامه
 موضوع : ترس از جرم
 موضوع : جرم و جنایت -- پیشگیری
 شناسه ها : همت پور، بهاره، ۱۳۶۴-
 شناسه افراد : غلامی، حسین، ۱۳۲۸- مقدمه نویسنده
 رده بندی کنگره : HV ۶۷۹۱/۴
 رده بندی دیویی : ۳۶۴/۳
 شماره کتابشناسی ملی : ۲۸۱۹۱۱۴

۶۱۲
 نشر میزان
 ترس از جرم
 حمیدرضا نیکوکار
 بهاره همت پور
 ویراستار: ابوالفضل اصغری
 چاپ اول: پاییز ۱۳۹۱
 قیمت: ۷۰۰۰ تومان
 شمار: ۱۰۰۰ نسخه
 شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۱۱-۴۱۱-۲

دفتر مرکزی: خ شهید بهشتی، بعد از تقاطع سهروردی، خ کاووسی فر، کوچه تکبسیا، پلاک ۳۲، تلفن ۸۸۵۴۹۱۳۱
 فروشگاه مرکزی: خ انقلاب، رویروی درب اصلی دانشگاه تهران، ابتدای خ فخرآزی، پلاک ۸۳، تلفن ۶۶۴۶۷۷۷۰
 واحد پخش و فروش: خیابان سمیه، بین مفتح و فرصت، پلاک ۱۰۴، تلفن، ۸۸۳۴۹۵۲۹-۳۱

فهرست مطالب

۸	دیباچه: ترس از جرم و سیاست جنایی (دکتر حسین غلامی)
۱۱	مقدمه
بخش نخست: تاریخچه، مفاهیم، آثار و نظریه‌های ترس از جرم	
۱۵	فصل نخست: تاریخچه و مفاهیم ترس از جرم
۱۵	مبحث نخست: تاریخچه‌ی ترس از جرم
۲۲	مبحث دوم: بررسی پدیده‌ی ترس از جرم
۲۹	گفتار نخست: نگرانی درباره‌ی جرم
۳۳	گفتار دوم: ترس از جرم شخصی و ترس از جرم نوع دوستانه
۳۸	گفتار سوم: جرم ترس‌محور
۴۰	گفتار چهارم: ترس از جرم و هراس اخلاقی
۴۶	فصل دوم: آثار و نظریه‌های ترس از جرم
۴۶	مبحث نخست: آثار ترس از جرم
۴۶	گفتار نخست: آثار ترس از جرم در حوزه‌ی اقتصادی
۵۰	گفتار دوم: آثار ترس از جرم در حوزه‌ی سیاسی
۵۵	گفتار سوم: آثار ترس از جرم در حوزه‌ی اجتماعی
۵۸	گفتار چهارم: آثار ترس از جرم در حوزه‌ی سلامت همگانی
۶۵	بند نخست: اضطراب جرم
۶۸	بند دوم: فوبیای جرم
۷۱	گفتار پنجم: آثار ترس از جرم در حوزه‌ی نظام دادگری جنایی

بند نخست: آثار ترس از جرم در حوزه‌ی پیش‌گیری از جرم	۷۱
بند دوم: آثار ترس از جرم در حوزه‌ی سیاست‌گذاری کیفری	۷۵
مبحث دوم: نظریه‌ی‌های ترس از جرم	۸۲
گفتار نخست: نظریه‌ی بزه‌دیدگی	۸۶
گفتار دوم: نظریه‌ی آسیب‌پذیری	۸۷
گفتار سوم: نظریه‌ی بی‌تناسبی محیط اجتماعی	۹۱
گفتار چهارم: نظریه‌ی پیوند اجتماعی	۹۳
گفتار پنجم: نظریه‌ی وضعی	۹۴

بخش دوم: متغیرهای تأثیرگذار بر ترس از جرم

فصل نخست: متغیرهای تأثیرگذار بر ترس از جرم	۹۹
مبحث نخست: تأثیر سن، جنسیت و تجربه‌ی بزه‌دیدگی بر ترس از جرم	۹۹
گفتار نخست: تأثیر سن بر ترس از جرم	۹۹
گفتار دوم: تأثیر جنسیت بر ترس از جرم	۱۰۳
گفتار سوم: تأثیر تجربه‌ی بزه‌دیدگی بر ترس از جرم	۱۰۸
مبحث دوم: تأثیر در اقلیت بودن، میزان درآمد، سطح سواد و بیماری بر ترس از جرم	۱۱۲
گفتار نخست: بررسی ترس از جرم در میان اقلیت‌ها	۱۱۲
گفتار دوم: تأثیر میزان درآمد، سطح سواد و بیماری بر ترس از جرم	۱۱۹
مبحث سوم: تأثیر رسانه‌ها، جرایم و محیط اجتماعی بر ترس از جرم	۱۲۱
گفتار نخست: تأثیر رسانه‌ها بر ترس از جرم	۱۲۲
گفتار دوم: تأثیر جرایم بر ترس از جرم	۱۲۶
گفتار سوم: تأثیر ساختار محیط اجتماعی بر پدیده‌ی ترس از جرم	۱۲۸
بند نخست: تأثیر بی‌سازمانی اجتماعی بر ترس از جرم	۱۳۱
بند دوم: تأثیر پیوند اجتماعی بر ترس از جرم	۱۳۵
بند سوم: تأثیر کنترل اجتماعی بر ترس از جرم	۱۳۷
مبحث سوم: روش‌شناسی سنجش ترس از جرم	۱۳۹

فهرست مطالب □ ۷

گفتار نخست: سنجش ترس از جرم از طریق تلفن، رایانامه و فضای سایبر.....	۱۴۶
گفتار دوم: سنجش ترس از طریق مصاحبه، پرسش‌نامه و در محیط آزمایشگاه.....	۱۴۸
نتیجه.....	۱۵۱
پیوست نخست دلایل عدم گزارش بزه‌دیدگی به پلیس؛ بر اساس نوع بزه‌دیدگی.....	۱۵۹
پیوست دوم تعریف واژه‌ها و اصطلاحات.....	۱۶۵
پیوست سوم واژه‌نامه‌ی انگلیسی به فارسی.....	۱۷۰
فهرست منابع.....	۱۷۴
الف: منابع فارسی.....	۱۷۴
کتاب‌ها:.....	۱۷۴
مقالات:.....	۱۷۵
پایان‌نامه‌ها:.....	۱۷۸
ب: منابع لاتین.....	۱۷۸
کتاب‌ها:.....	۱۷۸
مقالات:.....	۱۸۴
پایان‌نامه‌ها:.....	۱۹۱
پایگاه‌های اینترنتی:.....	۱۹۲

دیباجه: ترس از جرم و سیاست جنایی

دکتر حسین غلامی

دانشیار دانشکده حقوق دانشگاه علامه طباطبائی

اگر بگوییم فلسفه بنیادین سیاست‌گذاری جنایی در نظام‌های سیاسی حق / حقوق محور، ارتقای امنیت اجتماعی و تضمین برخورداری حداکثری شهروندان از حقوق و آزادی‌های عمومی است، سخن به گزاف نگفته‌ایم. در این صورت، سیاست‌گذاران جنایی از یک سو و مجریان سیاست جنایی از سوی دیگر، نه تنها درگیر مدیریت و مبارزه با عوامل و جلوه‌های ناامنی و نقض حقوق شهروندی خواهند بود، بلکه آثار و پسماندهای بزه‌کاری و بزه‌دیدگی و ازجمله خسارت اجتماعی، اقتصادی و روانی ناشی از وقوع بزه را نیز مورد توجه قرار خواهند داد.

بزه‌کاری و بزه‌دیدگی صرف نظر از آثار ملموس و قابل مشاهده عینی و خارجی، دارای آثار وخامت بار روحی و روانی در سطوح اجتماعی و فردی است. امروزه در نتیجه توسعه انواع امکانات شنیداری، دیداری و نوشتاری، نه تنها وقوع بزه در فضای واقعی و مجازی تکثیر می‌شود، بلکه تحمل آن نیز در فضاهای مذکور به دفعات تکرار شده، موضوع استفاده‌ها و سوء استفاده‌های رسانه‌ای قرار می‌گیرد. بدین ترتیب ترس از جرم که زمانی آماج مستقیم خود را در قلمرو اجتماعی - فرهنگی معین و محدودی بر می‌گزید، اکنون ممکن است یک قلمرو بزرگ جغرافیایی - فرهنگی را در نوردیده، گاه سیطره‌ای فراملی و بین‌المللی یابد.

از این جهت اگر توجه به جرم و آثار مستقیم ناشی از آن در جمله وظایف سستی سیاست‌گذاران جنایی و مجریان سیاست جنایی بوده است، با توسعه ابعاد و آثار بزه‌کاری و بزه‌دیدگی، توجه به سایر پسماندهای بزه و از جمله ترس از جرم، جهت مدیریت امنیت اجتماعی و تضمین برخورداری شهروندان از حقوق و آزادی‌های مصرحه در قوانین، امری گریز ناپذیر است.

ترس از جرم نه تنها کیفیت احساس امنیت اجتماعی را، علیرغم وجود آن در جامعه، تحت تاثیر قرار می‌دهد، بلکه موجبات محدودیت و ناتوانی شهروندان برای

استفاده مناسب از حقوق و آزادی‌های اولیه آنها را نیز فراهم می‌آورد. به عنوان مثال حق رفت و آمد آزادانه از جمله حقوق بنیادین شهروندی است که در عین حال زمینه برخورداری از بسیاری حقوق دیگر از جمله حق بر ارتباط با دیگران، حق اشتغال، آموزش، تفریح، حضور در اجتماع و... را نیز تامین می‌کند. در نتیجهی ترس از جرم، حق بر رفت و آمد ایمن و آزاد دچار اختلال جدی می‌شود؛ زن یا مرد، کودک یا نوجوان، سالمند یا جوانی که در معرض ترس از جرم قرار گرفته است، فضای زیست اجتماعی را ایمن و مضمون از تعرض تلقی نخواهد کرد.

او همواره در پی افزایش ایمنی خود از طریق تقبل هزینه‌های گزاف دفاعی، محدود کردن قلمرو رفتار و حضور خود در اجتماع، نگرانی از امکان تامین نیازهای پس از بزه‌دیدگی، و به طور کلی مقهور تجربه ناخوشایند ناشی از بزه‌دیدگی مستقیم یا غیرمستقیم است.

چنین وضعیتی فضای زیست اجتماعی شهروندان را پر هزینه نموده، امکان تعامل و گفتگو و داد و ستد رفتاری آنها را در قلمرو فردی و اجتماعی تحت تاثیر قرار می‌دهد؛ به گونه‌ای که شهروندان، ضمن پناه بردن به انواع ساز و کارهای دفاعی، در پی نگرش‌های حاکی از ترس و بی‌اعتمادی، اقدام به تنظیم رفتار خویش با دیگران نموده، همواره از راهبرد یک گام به پیش و دو گام به پس، جهت کسب حداکثر اطمینان از مصونیت خویش در مقابل رفتارهای دیگر هموعان، تبعیت می‌کنند. در این وضعیت، بی‌اعتمادی جایگزین اعتماد، ناامنی جانشین امنیت، اضطراب و استرس جایگزین آرامش و وقار در قلمرو رفتار اجتماعی شهروندان می‌شود. گاه حتی پاک‌ترین و سستی‌ترین گونه‌های روابط اجتماعی مانند ازدواج، مقهور تدابیر فوق‌العاده سخت جهت ایجاد احساس اعتماد شده و گاه در نتیجه فوت والدین، قرار گرفتن در موقعیت تقسیم ارث و ترکه، مساوی با شیوع و بروز حس سوء استفاده، کلاه‌گذاری و کلاهبرداری ورثه از یکدیگر و ... می‌شود.

شهروندان دچار احساس فراگیر ترس از جرم، نه تنها محروم از احساس امنیت و آرامش‌اند، بلکه چنین محرومیتی زمینه‌ی اعمال محدودیت‌های گسترده اختیاری یا اجباری برای آنان را نیز به دنبال خواهد داشت، محدودیت‌هایی که مانع حق برخورداری آنان از توسعه و "شدن" بوده، موجبات تعطیل توانمندی‌ها و تحمیل

ناتوانی بر آنان را فراهم می‌کند. کافی است دختر یا پسری را تصور کنیم که از ترس بزه‌دیدگی یا در نتیجه تحمل آن، مشمول انواع محدودیت‌ها در رفت و آمد، استفاده از امکانات آموزشی، فرهنگی، ورزشی، تفریحی و ... قرار گرفته و در نتیجه قیاس با آنچه که می‌توانست باشد یا بشود، موجودی عقیم و سترون (نا شده) باقی می‌ماند. این وضعیت زمانی تشدید می‌شود که مراجع رسمی تأمین حقوق و آزادی‌های عمومی، خواه در مقام حفظ و حمایت از این حقوق و یا در مقام تحقق اولویت‌های ابلاغ شده، خود از جمله منابع و مراجع هراس افکن و ترس آفرین باشند. درست در چنین شرایطی است که باید گفت "از قضا سرکنگبین صفرا فزود"، زیرا آن که خود داعیه حفظ نظم و ارتقای امنیت اجتماعی را دارد، ممکن است زمینه‌ی توسعه حس ناامنی و ترس از جرم را نیز فراهم نماید.

سیاست جنایی متوازن بدون آن که امنیت‌گرا باشد، به شهروندان حسن مصونیت و امنیت می‌دهد. در حالی که سیاست جنایی امنیت‌گرا، ممکن است خود به یکی از منابع ترس از جرم و تعرض تبدیل شود.

واکاوی مفهوم ترس از جرم، حاستگاه‌های تاریخی و نظری آن، بررسی این موضوع در مقابل متغیرهای تاثیرگذار بر آن هم‌چون سن، جنسیت، در اقلیت بودن، وضعیت اقتصادی و نیز مطالعه و ارزیابی چگونگی تاثیرپذیری آن از ساختارهای اجتماعی - سیاسی و در عین حال روش‌شناسی مطالعه آن در قالب پژوهش‌های بزه‌دیده‌شناختی - جرم‌شناختی موضوع اثر پیش روی خواننده گرامی است که در نتیجه تلاش و تامل ستودنی آقای حمیدرضا نیکوکار فارغ التحصیل کارشناسی ارشد حقوق کیفری و جرم‌شناسی و سرکار خانم بهاره همت پور فارغ التحصیل کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی به رشته تحریر در آمده است. اهمیت خاص اثر حاضر از جمله در این نکته است که در خصوص ترس از جرم، جز برخی مقاله‌ها و نوشتگان محدود، اثر پژوهشی قابل اعتنایی به زبان فارسی موجود نیست. امید آن است که این اثر ضمن طرح برخی پرسش‌های پژوهش‌انگیز، زمینه ارتقای دانش ما از این موضوع را نیز فراهم نماید.

مقدمه

در پس هر رخداد جنایی، مسئله‌ی مهمی نهفته که به لحاظ درهم‌تنیدگی آن با مقوله‌ی روان‌شناختی، از دید بسیاری مغفول و پنهان می‌ماند. این مسئله که دامنه‌ی آن هزاران برابر گسترده‌تر از جرم می‌باشد، "ترس از جرم" نام دارد.

ترس از جرم اگرچه روح خود را از جرم وام می‌گیرد؛ جرمی که در محل حادثه ظاهر و محو می‌شود؛ پدیده‌ای است مستقل و به غایت تاثیرگذار که حتی می‌تواند بر جرایم نیز از هر حیث تاثیر بگذارد. اگرچه پدیده‌ی ترس از جرم قابل رویت و یا شمارش نیست، اما نادیده انگاشتن آن خطای بزرگی است. واقعیت این است که بسیاری از رفتارها، سخن‌ها و افکار انسان برخاسته و یا تحت تاثیر ترس از بزه‌دیدگی است. واقعیتی که نه تنها بزه‌دیده و اطرافیان او که شئون مختلف جامعه را نیز متأثر می‌کند. البته همان‌طور که داروین می‌گوید انسان نخستین ترس خود را در هنگام تولد تجربه می‌کند. این ترس در اشکال مختلف همراه همیشگی آدمی است؛ تنها یکی از این اشکال ترس از بزه‌دیدگی است.

واژه‌ی ترس از جرم برای نخستین بار در روزنامه‌های دهه‌ی ۱۹۳۰ آمریکا برای توصیف پیامد روان‌شناختی پدیده‌ی جنایی به کار گرفته شد. در ادامه این پدیده در سال ۱۹۶۷ میلادی در پی انجام سه پیمایش گسترده درباره‌ی بزه‌دیدگی در کشور آمریکا بیش از پیش مورد توجه قرار گرفت. از آن تاریخ پژوهش‌های گسترده‌ای پیرامون این موضوع در محافل دانشگاهی انجام شده است. از آن جا که این پدیده ارتباط تنگاتنگی با نظام دادگری جنایی، مسایل اجتماعی، اقتصاد، سیاست، سلامت همگانی و مانند آن دارد، دولت‌ها نیز نسبت به آن حساس شده‌اند. از همین رو، ترس از جرم در ابعاد مختلف ملی و حتی بین‌المللی مورد بررسی‌های گوناگون قرار گرفته است.

ترس از جرم بعضاً با مفاهیمی هم‌چون احساس ناامنی و نگرانی درباره‌ی جرم خلط می‌شود. این در حالی است که هر یک از این واکنش‌های روانی با یکدیگر متفاوت

هستند. با این حال نقطه‌ی اشتراک این واکنش‌ها آن است که می‌توانند ابعاد مختلف و در عین حال حیاتی زندگی بشر را دست‌خوش تغییر و بعضاً نابودی قرار دهند. توجه به این پیامدها اهمیت پرداختن به این پدیده را دوچندان می‌کند.

آن چه بر ابهامات در شناخت و فهم ترس از جرم دامن می‌زند تاثیرپذیری آن از متغیرهایی است که به دشواری در قالب فرمول، نظریه و مدل ترسیم می‌شوند. سن، جنسیت و میزان سواد تنها بخشی از متغیرهایی است که بر افزایش و کاهش ترس از جرم موثر می‌باشند.

در این کتاب علاوه بر بررسی متغیرهای مختلف، به یافته‌های حاصل از پیمایش‌های انجام شده برای درک بهتر این پدیده توجه خواهد شد. پرداختن به مقوله‌های اثرگذار بر ترس از جرم نقش مهمی در تدوین یک سیاست کلی و غیرمقطعی برای کنترل ترس از جرم دارد. بی‌گمان کنترل این پدیده از مهم‌ترین حوزه‌های پژوهشی است که باید توجه جدی به آن نمود، چه این که از پیامدهای ناگوار اقتصادی گرفته تا دیگر مسایل اجتماعی و سیاسی نوعاً رابطه‌ی مناداری با ترس از جرم دارند. البته راه‌بردها و تدابیر اتخاذی باید دقیق و اثرگذار باشند. برای نمونه در یکی از راهبردهای اتخاذی در آمریکا پلیس با گشت‌زنی سعی داشت تا ترس از جرم را در جامعه‌ی محلی هدف کاهش دهد؛ نکته‌ی جالب توجه این که ساکنین محل با دیدن گشتی‌ها به گمان این که چه جرمی رخ داده و یا در حال رخ دادن است، ترس از جرم‌شان افزایش یافته بود.

به هر حال درهم‌تنیدگی موضوعات و اوضاع و احوال گوناگون می‌تواند بر میزان ترس از جرم تاثیرگذار باشد. در این کتاب با تبیین نظریه‌های مختلف و نیز ارایه‌ی مفهومی نوین، تمامی متغیرهای موجود در فحوای نظریه‌های مطرحه مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

این کتاب شامل دو بخش می‌باشد؛ در بخش نخست به بررسی تاریخیچه، مفاهیم، آثار و نظریه‌های ترس از جرم خواهیم پرداخت. در این بخش ضمن بیان تاریخیچه‌ی توجه به ترس از جرم و سیر مطالعات در این باره، به تبیین مفهوم، تعاریف ترس از جرم و نیز تفکیک آن به اعتبار جرم و بزه‌دیده می‌پردازیم و همچنین نگرانی درباره‌ی جرم و نیز هراس اخلاقی را که می‌توانند بر ترس از جرم اثرگذار باشند بررسی خواهیم کرد. در ادامه به تشریح آثار ترس از جرم در حوزه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی،

سلامت همگانی و نظام دادگری جنایی و نیز واکاوی نظریه‌های ترس از جرم خواهیم پرداخت و در پایان الگویی جامع از مقوله‌ی مورد بررسی ترسیم خواهیم کرد. در بخش دوم به تبیین متغیرهای تاثیرگذار بر ترس از جرم با استفاده از نتایج پژوهش‌های میدانی پرداخته خواهد شد. در پایان نیز علاوه بر بیان روش‌های سنجش ترس از جرم به مزایا و معایب هر یک می‌پردازیم.

امید است این نوشتار مورد توجه و استفاده دانشجویان، اساتید، پژوهش‌گران و نهادهایی که به نحوی با موضوع جرم و امور جنایی در رابطه هستند، قرار گیرد و هرگونه نقد و اصلاحی با نویسندگان در میان گذاشته شود. در پایان جا دارد از راهنمایی‌ها و دقت نظر اساتید گرامی دکتر حسین غلامی، دکتر سید درید موسوی مجاب، دکتر محمد فرجیها و دکتر مهرداد رایجیان اصلی مراتب تشکر و قدردانی را بنمایم.

حمیدرضا نیکوکار

بهاره همت پور

دوم بهمن‌ماه ۱۳۹۰ خورشیدی